

УДК 373.3:004.738.5:316.77

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-4-85-96

Філоненко О. С.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
helen-1970@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1036-2158

Возняк І. І.

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
Innakiricek700@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8376-9688

**ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Сучасна цифровізація освітнього простору вимагає невідкладного формування у молодших школярів нової культури спілкування, заснованої на толерантності та відповідальності, оскільки бракує систематизованих методик для етичної комунікації в мережі.

Для досягнення мети було використано теоретичний аналіз наукових підходів, емпіричну діагностику сформованості культури спілкування за емоційно-ціннісним, когнітивно-комунікативним і поведінково-діяльним критеріями, а також розробку та апробацію інтерактивних педагогічних технологій (онлайн-книги, інтерактивного полотна, гейміфікованих вправ) для цільового формування навичок netiquette.

Констатувальне дослідження показало, що більшість молодших школярів демонструють середній рівень культури спілкування у цифровому середовищі, зокрема, найбільший дефіцит виявлено у сфері самоконтролю та конструктивного вирішення конфліктів (поведінково-діяльним критерій). Зокрема, середній рівень культури спілкування був зафіксований у 57,1% учнів, тоді як високий рівень мали лише 22,8% школярів. Аналіз також засвідчив, що знання правил безпечної поведінки (когнітивний компонент) переважають над навичками практичної реалізації етикету (поведінково-діяльним компонент). Запропонований комплекс інтерактивних методик, що поєднує ціннісне виховання та цифрову компетентність, довів свою ефективність, сприяючи підвищенню рівня емпатії та відповідальності учнів у віртуальній взаємодії.

Розроблені та апробовані інтерактивні ресурси можуть бути негайно впроваджені в освітній процес початкової школи для системного виховання соціальної та етичної культури спілкування в умовах цифрового суспільства.

Ключові слова: культура спілкування, молодші школярі, цифрова комунікація, цифрове середовище, netiquette, емпатія.

Постановка проблеми. Сучасні умови цифровізації освітнього середовища змінюють характер взаємодії між учасниками освітнього процесу, зокрема молодшими школярами. Діти дедалі частіше спілкуються у віртуальному просторі, що вимагає формування нової культури комунікації, заснованої на толерантності, етичності та відповідальності. Проте спостерігається дефіцит педагогічних підходів, спрямованих на виховання культури спілкування саме в умовах цифрової комунікації, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження культури спілкування молодших школярів у контексті освіти охоплюють як традиційні, так і цифрові форми взаємодії. С. Вербещук розглядає формування мовленнєвої культури на уроках літературного читання в початковій школі [1], тоді як І. Гавриш досліджує соціально-педагогічні аспекти виховання культури взаємин у добродійній діяльності [3]. Т. Гончар висвітлює проблеми комунікативної культури в контексті психологічних теорій особистості [4], а О. Корніяк досліджує психологічні основи комунікативної культури школяра [6]. Актуальні підходи до розвитку конструктивного спілкування у НУШ представлені Т. Костенко та К. Довгополою [7]. У умовах цифровізації освіти значну увагу приділено формуванню цифрових компетентностей та навичок безпечної комунікації: В. Стеганцева [9], А. Шишак [12], а також у науково-практичних виданнях і концепціях щодо виховання дітей у цифровому просторі [2; 5]. Крім того, К. Слесик [8], О. Шестобуз [11] та А. Струк і О. Дубляк [10] демонструють ефективність позакласних та інтегрованих підходів до розвитку комунікативних умінь молодших школярів. Загалом, аналізуючи сучасну літературу, можна констатувати, що існує потреба у систематизації методик виховання культури спілкування саме в умовах цифрової комунікації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Хоча численні дослідження присвячені формуванню культури спілкування молодших школярів у традиційній освітній діяльності [1; 3; 6; 7], питання виховання культури комунікації саме в умовах цифрового простору залишаються недостатньо вивченими [2; 5; 9; 12]. Зокрема, бракує систематизованих методик, що інтегрують розвиток мовленнєвих, емоційно-ціннісних та поведінкових компонентів культури спілкування в онлайн- та офлайн-взаємодії. Також недостатньо досліджено, як цифрові комунікаційні платформи впливають на формування толерантності, емпатії та конструктивних комунікативних умінь у молодших школярів.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті - сформулювати теоретичні засади та розробити інтегровану методичку виховання культури спілкування молодших школярів, яка враховує специфіку емоційно-ціннісного, когнітивно-комунікативного та поведінково-діяльнісного компонентів в умовах цифрової комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура спілкування розглядається як сукупність емоційно-ціннісних, когнітивних і поведінкових компонентів, що забезпечують ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу [6,7]. Дослідження С. Вербещук [1] та І. Гавриш [3] показують, що формування мовленнєвої та соціальної компетентності у молодших школярів значною мірою залежить від інтеграції навчальних та позакласних форм діяльності.

Ми розуміємо виховання культури спілкування молодших школярів в умовах цифрової комунікації як цілеспрямований педагогічний процес формування у дітей молодшого шкільного віку системи мовленнєвих, емоційно-ціннісних і поведінкових умінь, спрямованих на ефективну, етичну та безпечну взаємодію з однолітками та дорослими як у реальному, так і в цифровому середовищі, що передбачає розвиток толерантності, емпатії, самоконтролю та навичок конструктивного діалогу.

В умовах цифровізації освітнього середовища зростає потреба у розробці методик, які враховують специфіку онлайн-взаємодії та формують навички безпечної, етичної комунікації [2; 5; 9; 12].

Цифрова комунікація відіграє ключову роль у формуванні соціальних навичок молодших школярів, зокрема навичок етичної взаємодії в онлайн-середовищі, відомих як **digital etiquette** або **netiquette**. Використання онлайн-платформ під час навчання та позакласних активностей потребує від дітей умінь висловлювати думки коректно, реагувати на повідомлення співрозмовників толерантно та дотримуватися правил безпечної поведінки в мережі [2; 5; 9]. Дослідження В. Стеганцевої [9] і А. Шишак [12] показують, що систематичне навчання цифровій комунікації сприяє розвитку самоконтролю, емпатії та конструктивного вирішення конфліктів у

віртуальному просторі. На нашу думку, інтеграція принципів netiquette у освітній процес не лише підвищує ефективність взаємодії учнів, але й формує у них відповідальне ставлення до спілкування як у цифровому, так і в реальному середовищі, що є важливим компонентом сучасної культури спілкування молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень дозволяє виділити основні підходи науковців до визначення критеріїв та показників культури спілкування молодших школярів, що створює основу для формування власної інтегрованої системи оцінки у контексті цифрової комунікації.

С. Вербещук [1] підкреслює важливість формування мовленнєвих умінь школярів у процесі літературного читання, зокрема: чіткість висловлювання думки, аргументація, активне слухання.

Т.Костенко та К.Довгопол [7] додатково виділяють здатність до ведення діалогу, адекватне використання мовних норм та правил етикету.

І. Гавриш [3] та О.Корніяка [6] акцентують на розвитку емпатії, толерантності, доброзичливості у взаємодії з однолітками. Вони виділяють показники: прояв поваги до співрозмовника, вміння підтримувати позитивну атмосферу під час спільної діяльності.

К.Слесик [8], О.Шестобуз [11] та А.Струк і О.Дубляк [10] досліджують практичну реалізацію культури спілкування: дотримання правил поведінки, контроль емоцій, конструктивне вирішення конфліктів під час навчальних і позакласних заходів.

В.Стеганцева [9], А.Шишак [12] акцентують на специфіці цифрової комунікації: безпечне використання онлайн-платформ, адекватна реакція на повідомлення, дотримання правил етичної взаємодії в цифровому середовищі.

На основі аналізу літератури та особливостей цифрового середовища було сформовано інтегровані критерії та показники культури спілкування. Емоційно-ціннісний критерій досліджуваного феномена передбачає прояв емпатії, толерантності та доброзичливості під час взаємодії з однолітками і дорослими як в офлайн-, так і в онлайн-середовищі. Когнітивно-комунікативний критерій охоплює знання правил етикету спілкування, вміння формулювати думку, активне слухання та аналіз комунікативних ситуацій. Поведінково-діяльнісний критерій визначається здатністю дотримуватися правил поведінки, контролювати власні емоції, конструктивно вирішувати конфлікти та ефективно брати участь у групових онлайн- і офлайн-діяльностях.

Отже, запропоновані критерії поєднують традиційні підходи до розвитку культури спілкування з вимогами цифрового середовища, що забезпечує комплексну оцінку сформованості комунікативних умінь молодших школярів.

Формування культури спілкування молодших школярів в умовах цифрової комунікації потребує системного підходу, що поєднує традиційні методики розвитку мовленнєвих, емоційно-ціннісних і поведінково-діяльнісних навичок з новими цифровими компетентностями. Використання онлайн-платформ, інтерактивних вправ та ігрових методик дозволяє моделювати різноманітні комунікативні ситуації та навчати дітей коректно реагувати на дії співрозмовника, дотримуватися правил безпечної взаємодії та проявляти емпатію [2; 5; 9]. Аналізуючи результати досліджень В.Стеганцевої [9] і А.Шишак [12], можна стверджувати, що цифрова комунікація не лише сприяє розвитку мовленнєвих умінь, але й формує у дітей соціальну відповідальність, самоконтроль і здатність до конструктивного вирішення конфліктів.

На основі розроблених критеріїв та показників культури спілкування можна виділити три рівні сформованості комунікативних умінь молодших школярів. Ці рівні відображають ступінь розвитку емоційно-ціннісних, когнітивно-комунікативних та поведінково-діяльнісних компонентів спілкування, як у традиційних, так і в цифрових умовах. Визначення рівнів дозволяє оцінити ефективність педагогічних впливів та формувальних заходів, а також наочно показати динаміку розвитку соціальних та цифрових навичок учнів.

Учні з високим рівнем культури спілкування проявляють емпатію, толерантність і доброзичливість у взаємодії з однолітками та дорослими, чітко формулюють власні

думки, активно слухають співрозмовника та дотримуються правил етикету. Вони самостійно контролюють емоції, конструктивно вирішують конфлікти та ефективно беруть участь у групових онлайн- і офлайн-діяльностях.

Школярі середнього рівня демонструють базові комунікативні уміння та часткове володіння емоційно-ціннісними навичками. Вони здатні проявляти емпатію та толерантність нерегулярно, іноді допускають недоречні реакції. У них є знання правил етикету спілкування та здатність формулювати думку, проте слухання співрозмовника та аналіз ситуацій відбуваються неповноцінно. Поведінкова сфера характеризується частковим контролем емоцій і здатністю вирішувати конфлікти переважно з допомогою дорослого. У цифровому середовищі дотримання правил *netiquette* є непостійним.

Здобувачі з низьким рівнем культури спілкування мають недостатньо сформовані мовленнєві, соціальні та поведінкові навички. Вони часто проявляють нетерпимість або імпульсивність у взаємодії, не дотримуються правил етикету, неконтрольовано реагують на конфлікти та пасивно або деструктивно беруть участь у групових заходах. У цифровому середовищі такі учні не дотримуються норм *netiquette*, що негативно впливає на ефективність комунікації та соціальну адаптацію.

Враховуючи зазначене, стає очевидним, що формування культури спілкування учнів в умовах цифрової комунікації потребує комплексного поєднання традиційних педагогічних методів із сучасними цифровими технологіями. Інтеграція ігрових, інтерактивних та ситуаційних методик, систематичне моделювання комунікативних ситуацій та навчання принципам *digital etiquette* дозволяє ефективно розвивати соціальні навички, підвищувати рівень емпатії, самоконтролю та відповідального ставлення до взаємодії в онлайн- та офлайн-середовищі [2; 9; 12].

Для оцінки рівня сформованості культури спілкування молодших школярів у цифровому середовищі було запропоновано комплексний підхід, що включає як традиційні, так і сучасні методики діагностики. Емпіричне дослідження (констатувальний етап) проводилося серед 35 учнів 4 класів гімназії № 10 м. Ніжина.

На констатувальному етапі здійснювалася первинна діагностика культури спілкування з використанням методик, що відповідали виділеним критеріям.

Для визначення рівня сформованості культури спілкування молодших школярів у цифровому середовищі було використано комплекс діагностичних методик, що відображають емоційно-ціннісний, когнітивно-комунікативний та поведінково-діяльнісний критерії.

Оцінювання емоційно-ціннісного критерію здійснювалося за допомогою методики «Рівень емпатії» (А. Медведєв), яка дала змогу виявити здатність дитини до співпереживання, розуміння емоцій однолітків і позитивного ставлення до партнерів у спілкуванні. Результати засвідчили, що більшість учнів (51,4 %) мають середній рівень емпатійності, 25,7 % – високий і 22,9 % – низький. Додатково було використано анкету «Культура спілкування в цифровому середовищі» [2; 9], спрямовану на визначення ставлення дітей до онлайн-комунікації, розуміння правил цифрового етикету, уміння висловлювати думку ввічливо й толерантно. За її результатами 57,1 % дітей показали середній рівень сформованості відповідних якостей, 20% – високий і 22,9 % – низький. У цілому за емоційно-ціннісним критерієм переважає середній рівень (54,3 %), що свідчить про загальну позитивну мотивацію до спілкування, проте з окремими труднощами у виявленні співчуття та контролю емоцій.

Когнітивно-комунікативний критерій досліджувався за допомогою *тесту цифрової компетентності* та *ситуаційних тестів-віньєток*. Перший дозволив оцінити знання учнів про правила безпечної поведінки в Інтернеті, структуру онлайн-спілкування, поняття «мережевого етикету». Було встановлено, що 28,6 % школярів володіють високим рівнем цифрових знань, 51,4 % – середнім, а 20 % – низьким.

Ситуаційні віньєтки, що моделювали типові конфліктні або морально двозначні ситуації у спілкуванні, допомогли визначити здатність учнів до аналізу комунікативних

проблем та вибору конструктивних способів взаємодії. Результати засвідчили: 57,1 % дітей перебувають на середньому рівні розвитку цих умінь, 25,7 % – на високому, а 17,2 % – на низькому. Загалом цей критерій характеризується домінуванням середнього рівня (57,1 %), що відображає достатнє, але ще не системне засвоєння правил цифрової комунікації.

Оцінка поведінково-діяльнісного критерію проводилася через *спостереження за комунікативною поведінкою учнів* (чек-лист) та методику «*Нескінченні історії*». Під час спостереження фіксувалися прояви ввічливості, уміння вислухати співрозмовника, уникати агресивних висловлювань у чатах і групах. Було виявлено, що 60 % учнів демонструють середній рівень комунікативної культури, 22,9 % – високий і 17,1 % – низький.

Методика «*Нескінченні історії*» дозволила оцінити поведінкову гнучкість дитини – уміння конструктивно завершувати ситуацію, долати конфлікти та керувати емоціями. У цьому аспекті 57,1 % школярів показали середній рівень сформованості, 17,1 % – високий, а 25,8 % – низький. Таким чином, поведінково-діяльнісний компонент загалом перебуває на середньому рівні (60%), що свідчить про достатній розвиток навичок позитивної взаємодії, проте із потребою у вдосконаленні саморегуляції.

Узагальнюючи результати за всіма критеріями, встановлено, що середній рівень культури спілкування в цифровому середовищі мають 57,1 % школярів, високий рівень – 22,8 %, а низький – 20,1 %. Це підтверджує, що більшість учнів початкової школи володіють базовими знаннями та навичками цифрового етикету, однак потребують подальшого педагогічного супроводу у сфері емоційного самоконтролю та розвитку моральної культури онлайн-спілкування (табл. 1).

Таблиця 1

Загальні результати сформованості культури спілкування молодших школярів у цифровому середовищі на констатувальному етапі експерименту

Критерій	Високий рівень, %	Середній рівень, %	Низький рівень, %
Емоційно-ціннісний	22,8	54,3	22,9
Когнітивно-комунікативний	25,7	57,1	17,2
Поведінково-діяльнісний	20,0	60,0	20,0
Середні показники за всіма критеріями	22,8	57,1	20,0

Отримані результати констатувального етапу дослідження свідчать, що культура спілкування молодших школярів у цифровому середовищі перебуває на стадії активного формування. Переважна більшість учнів виявляють середній рівень розвитку комунікативної культури, що засвідчує наявність базових знань про правила цифрової взаємодії, але недостатню сформованість емоційно-ціннісного та поведінково-діяльнісного компонентів. Такі діти зазвичай володіють певними уявленнями про норми етикету, однак не завжди вміють застосовувати їх у реальних ситуаціях онлайн-спілкування, особливо в умовах конфлікту чи емоційного напруження.

Найбільш розвиненим виявився когнітивно-комунікативний критерій, що пояснюється активним залученням дітей до цифрового простору, використанням гаджетів у навчанні та дозвіллі, а також наявністю шкільних заходів, спрямованих на формування інформаційної грамотності [2; 9; 12]. Водночас емоційно-ціннісний компонент характеризується певною фрагментарністю – учні демонструють

доброзичливість і чуйність, але не завжди усвідомлюють наслідки своїх дій у мережі, що узгоджується з висновками С. Вербещук [1] та І. Гавриш [3] про необхідність морального спрямування комунікативного виховання.

Найнижчі показники спостерігаються за поведінково-діяльним критерієм, який відображає практичну реалізацію умінь у процесі цифрової взаємодії. Учні часто не вміють адекватно реагувати на конфліктні ситуації, схильні до емоційних висловлювань, не завжди дотримуються норм ввічливості в онлайн-просторі. Подібні тенденції підтверджують дослідження О. Шестобуз [11] і Т. Костенко [7], які наголошують, що сучасне цифрове середовище створює нові виклики для формування моральної культури особистості, оскільки знижує рівень самоконтролю й відповідальності.

Таким чином, результати дослідження показують, що у молодших школярів сформовані лише окремі елементи цифрового етикету (*netiquette*), проте вони потребують системної педагогічної підтримки. Виховання культури спілкування має здійснюватися комплексно – через інтеграцію ціннісного виховання, розвиток емоційного інтелекту, формування етичної позиції у цифровій взаємодії та створення педагогічного середовища, що стимулює відповідальне ставлення до комунікації в Інтернеті.

Створення інтерактивних вправ і онлайн-курсів із цифрового етикету є важливим кроком у формуванні культури спілкування в умовах цифрового суспільства. Інтерактивні ресурси дають змогу не лише передавати знання, а й формувати практичні навички толерантної та відповідальної поведінки в мережі. Наприклад, вправи типу *digital dilemma* (цифрова дилема) допомагають учням аналізувати реальні ситуації порушення етикету у віртуальному середовищі, виробляючи власні стратегії поведінки. Онлайн-курси, побудовані за принципом гейміфікації, сприяють залученню школярів до навчального процесу через систему балів, рівнів і візуальних заохочень, що значно підвищує мотивацію до саморегуляції у цифровій комунікації.

Розроблення таких курсів має базуватися на компетентнісному підході, коли формування знань про *netiquette* поєднується з розвитком критичного мислення, емоційного інтелекту та навичок цифрової безпеки. Важливо, щоб зміст інтерактивних вправ відповідав віковим особливостям учнів і враховував культурний контекст спілкування у вітчизняному цифровому просторі. Ефективність навчання зростає, коли здобувачі мають можливість не просто спостерігати за моделлю поведінки, а відтворювати її в умовах симуляції або рольових онлайн-ігор. Це дозволяє перетворити процес формування цифрової культури на живий діалог між педагогом і здобувачем освіти.

Апробація ефективних педагогічних технологій у навчанні цифрового етикету здійснюється через поєднання традиційних і дистанційних форм освіти. Важливо проводити педагогічні експерименти, які б дозволили оцінити результативність упровадження цифрових вправ, тренінгів і курсів у шкільну практику. Зокрема, методика порівняльного аналізу рівнів сформованості цифрової культури до та після навчання дає змогу визначити динаміку позитивних змін у поведінці учнів. Апробація педагогічних інновацій має включати зворотний зв'язок від учасників – учнів, учителів та батьків, що забезпечує системну оцінку їхньої ефективності.

Отже, створення й апробація інтерактивних ресурсів із цифрового етикету сприяє не лише підвищенню рівня цифрової грамотності, а й розвитку етичної свідомості особистості. Це стає передумовою виховання покоління, здатного до безпечної, толерантної та відповідальної взаємодії у цифровому середовищі, що є одним із ключових завдань сучасної освіти в Україні.

Онлайн-курс «Мій цифровий слід: правила доброго тону в мережі» став інноваційною формою навчання, що поєднав теоретичні знання з практичними вправами. Курс включав модулі, які поступово формують розуміння цифрової культури, репутації, правил мовленнєвого етикету та відповідальної поведінки у мережі.

Використання елементів гейміфікації: рівнів, балів, інтерактивних тестів і рольових онлайн-ігор, стимулює мотивацію учнів і дозволяє закріплювати навички у цікавій і доступній формі. Такі ресурси допомагають дітям усвідомлювати наслідки своїх дій онлайн, навчатися конструктивно реагувати на конфліктні ситуації та дотримуватися норм цифрового етикету.

Апробація інтерактивних технологій і онлайн-курсів у освітньому процесі демонструє позитивну динаміку розвитку культури спілкування у цифровому середовищі. Учні, які брали участь у вправі та курсі, показали підвищення рівня емпатії, толерантності, самоконтролю та відповідальності у взаємодії в інтернеті. Використання таких педагогічних технологій, побудованих на принципах партнерства, рефлексії та емоційної підтримки, дозволяє формувати не лише знання про правила етикету, а й стійкі внутрішні навички конструктивної поведінки в цифровому середовищі, що є ключовим завданням сучасної освіти.

Для формування культури спілкування молодших школярів у цифровому середовищі була розроблена інтерактивна онлайн-книга «Цифрові друзі: правила ввічливості онлайн» (https://read.bookcreator.com/L4kyiZ1VvwMPJI0m2GNyeOMLY223/3SArgenBSKO_V_XkF4I_A) у середовищі **Book Creator** (рис. 1). Книга включає сім сторінок, що поєднують навчальний матеріал, інтерактивні вправи та мультимедійні елементи. Школярі як співавтори книги, знайомляться з правилами цифрового етикету, відпрацьовують навички ввічливого спілкування, розвивають емпатію та навички безпечної поведінки онлайн через інтерактивні ситуації та аудіо- та відеоприклади. Використання героя мультфільмів Робота стимулює інтерес учнів і забезпечує практичну апробацію набутих знань.

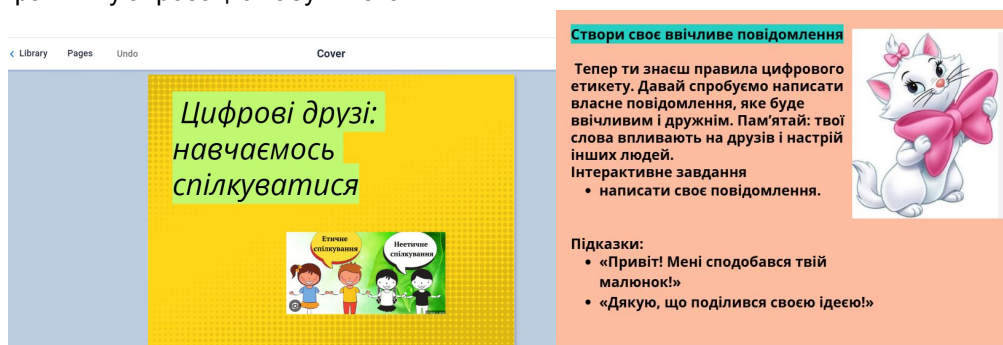

Рис. 1. Інтерактивна онлайн-книга «Цифрові друзі: правила ввічливості онлайн» у сервісі Book Creator

З метою сформувати в здобувачів розуміння культури спілкування у цифровому середовищі, навчити бути доброзичливими, уважними до інших і дотримуватися правил безпеки в Інтернеті було створене інтерактивне полотно «Цифрові друзі: навчаємось спілкуватися» на онлайн-дошці *Linoit* (<http://linoit.com/users/innakiricek700/canvases/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B7%D1%96>) (рис.2).

Інтерактивне полотно «Цифрові друзі: навчаємось спілкуватися» структуроване за тематичними блоками, що містять стікери, відео та гейміфіковані завдання.

Робота починається з блоку «Привіт, цифровий світе!», де учні знайомляться з поняттям цифрового спілкування та виконують інтерактивне завдання на сортування іконок програм (Viber, Zoom, Minecraft) за категоріями (месенджери, відеозв'язок, ігри).

Далі у розділі «Правила онлайн-дружби» діти засвоюють «П'ять правил доброго цифрового друга» (ввічливість, безпека) та обговорюють реакцію на неприємні повідомлення. Блок «Мої емоції онлайн» розвиває емоційний інтелект: учні вчаться

розпізнавати емоції за смайликами та переписувати повідомлення для доброзичливішого звучання.

Розділ «Ми – команда!» формує почуття підтримки: школярі обмінюються компліментами та створюють спільні правила. Завершується робота у блоці «Я – добрий цифровий друг!» вікториною та отриманням віртуального сертифікату, що закріплює позитивні моделі поведінки. Використання цього полотна робить виховний процес живим і захопливим, поєднуючи навчання, гру та творчість для формування доброзичливих, відповідальних і уважних цифрових друзів.

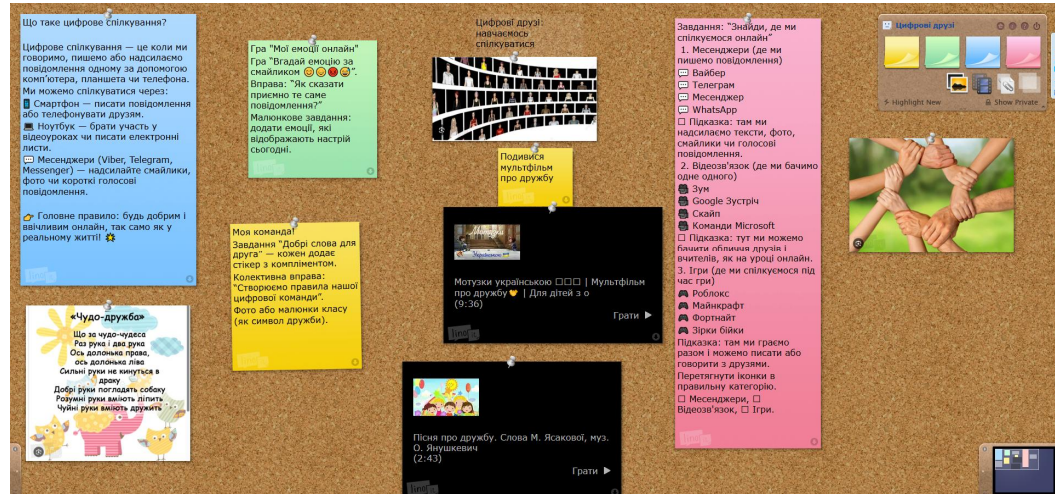

Рис. 2. Інтерактивне полотно «Цифрові друзі: навчання спілкуванню онлайн» на онлайн-дошці Linoit

Кросворд «Дружимо онлайн!» підготовлений у сервісі LearningApps (<https://learningapps.org/display?v=ps6y220ka25>) – весела та пізнавальна вправа, створена з 7 запитань для учнів молодшого шкільного віку з метою закріплення знань про правила цифрового спілкування (рис. 3). Під час розв’язування діти пригадують знайомі слова, пов’язані з Інтернетом, спілкуванням і безпекою, а також вчать розуміти, що доброта й уважність важливі не лише у реальному житті, а й онлайн.

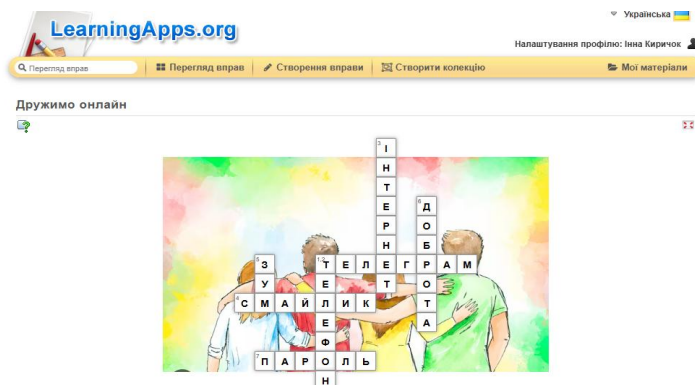

Рис. 3. Кросворд «Дружимо онлайн!» у сервісі LearningApps

Презентація «Цифрові друзі: навчаємось спілкуватися» у програмі Sway (<https://sway.cloud.microsoft/ruNBnJnouKOMsyJR?ref=Link>) спрямована на формування навичок безпечної та ввічливої комунікації серед молодших школярів у цифровому середовищі (рис. 4). Вона пояснює поняття цифрових друзів, демонструє основні правила поведінки в онлайн-просторі та пропонує практичні вправи для розвитку соціальних компетентностей. Матеріал поданий у доступній формі, з використанням

коротких текстів, наочних прикладів і завдань, що сприяють активній участі дітей у освітньому процесі. Презентація також акцентує увагу на емоційному аспекті спілкування, підкреслюючи важливість поваги, доброзичливості та взаємопідтримки. Впровадження таких інтерактивних матеріалів у освітній процес дозволяє ефективно поєднувати розвиток цифрових навичок і соціальної компетентності, а також формує усвідомлене та безпечне ставлення до цифрового середовища.

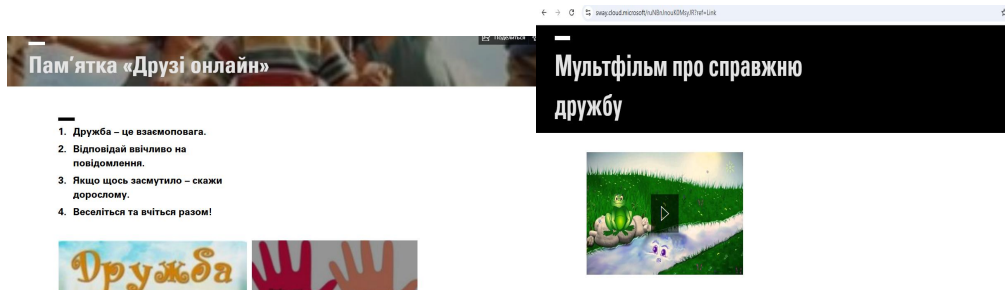

Рис. 4. Презентація «Цифрові друзі: навчаємось спілкуватися» у програмі Sway

Інтерактивні комікси – це сучасний інструмент навчання дітей у цифровому середовищі. (рис. 5). У таких коміксах школярі самі обирають розвиток сюжету, що дозволяє їм відчувати себе активними учасниками історії. Персонажі коміксів демонструють приклади ввічливої поведінки, правила дружби та співпраці, допомагаючи дітям засвоювати соціальні навички у доступній та ігровій формі. Такий підхід сприяє розвитку креативності, уваги та критичного мислення, а також формує усвідомлене ставлення до взаємодії з іншими як у реальному, так і у цифровому просторі. Створювати комікси здобувачі можуть у широкому спектрі цифрових ресурсів, включаючи професійні графічні програми, такі як Adobe Photoshop та Clip Studio Paint, спеціалізовані онлайн-платформи на зразок Pixton та Canva, Comic Strip It!, а також безкоштовні інструменти для малювання, як-от Krita чи MediBang Paint.

Рис. 5. Приклад коміксу про дружбу онлайн у програмі Microsoft Word

На основі отриманих результатів констатувального етапу та успішної апробації розробленого комплексу інтерактивних засобів (онлайн-книги, інтерактивного полотна, кросвордів, коміксів), можна стверджувати, що цілеспрямоване впровадження принципів digital etiquette у освітній процес молодшої школи є ефективним. Застосування ігрових та ситуаційних методик дозволило не лише підвищити рівень когнітивної обізнаності учнів, а й суттєво покращити їхні поведінково-діяльнісні навички, зокрема самоконтроль та емпатію у віртуальній взаємодії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтверджує, що в умовах стрімкої цифровізації освітнього середовища виховання культури спілкування молодших школярів набуває стратегічної ваги, вимагаючи інтеграції традиційних етичних норм із правилами мережевого етикету (*netiquette*). Теоретичний аналіз дозволив визначити культуру спілкування у цифровому середовищі як цілеспрямований педагогічний процес формування мовленнєвих, емоційно-ціннісних і поведінкових умінь, спрямованих на безпечну та толерантну взаємодію.

Констатувальний етап дослідження, проведений серед учнів початкової школи, засвідчив, що більшість школярів (57,1%) мають середній рівень розвитку цієї якості. Найкраще сформованими виявилися когнітивно-комунікативні знання, що свідчить про обізнаність дітей із правилами цифрової взаємодії. Водночас виявлено суттєвий дефіцит у поведінково-діяльнісному компоненті – учні часто не можуть самостійно контролювати емоції та конструктивно вирішувати конфлікти в онлайн-просторі, що підкреслює необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу.

Для подолання цих прогалин нами систематизовано та запропоновано методичні засади, що ґрунтуються на комплексному підході з використанням інтерактивних цифрових інструментів. Розробка та впровадження таких інструментів, як інтерактивна онлайн-книга, полотно Linoit, кросворди та комікси, дозволяє ефективно моделювати комунікативні ситуації, формувати емоційний інтелект, самоконтроль і відповідальне ставлення до спілкування в Інтернеті через гейміфікацію та ситуаційні вправи.

Таким чином, сформульовані інтегровані критерії та запропоновані інноваційні педагогічні засоби створюють системну основу для ефективного виховання покоління, здатного до толерантної, етичної та конструктивної взаємодії в умовах цифрового суспільства.

Ґрунтуючись на виявлених дефіцитах у практичній реалізації етикету, подальші дослідження будуть зосереджені на розробці та впровадженні формувального експерименту з метою оцінки довгострокової ефективності інтерактивних методик для розвитку емоційного самоконтролю та навичок конструктивного вирішення конфліктів молодших школярів у цифровому просторі, а також на вивченні впливу партнерської взаємодії (вчитель-учень-батьки) на цей процес.

Література

1. Вербещук С. Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Херсон, 2016. 23 с.
2. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі: посібник. Журба К. О., Канишевська Л. В., Малиношевський Р. В., Харченко Н. В., Федоренко С. В. Київ, 2022. 124 с.
3. Гавриш І. І. Виховання культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Умань, 2015. 23 с.
4. Гончар Т. І. Комунікативна культура в контексті психологічних теорій особистості. *Вісник книжкової палати*. 2013. № 5. С. 42–44.
5. *Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі*. Національна академія педагогічних наук України. Київ: Інтерсервіс, 2022. 51 с.
6. Корніяк О. М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ: Міленіум, 2016. 336 с.
7. Костенко Т. М., Довгопола К. С. Нова українська школа: формування у молодших школярів навичок конструктивного спілкування: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во Ранок, 2021. 176 с.
8. Слесик К. М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Харків, 2003. 18 с.
9. Стеганцева В. В. Формування інформаційно-цифрової компетентності молодших школярів у процесі соціально-педагогічної комунікації: дис. ... доктора філософії. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Полтава, 2022. 295 с.

10. Струк А. В., Дубляк О. О. Особливості формування комунікативної культури молодших школярів у освітньому процесі початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 65. Т. 2. С. 40–43.

11. Шестобуз О. С. Виховання культури спілкування молодших школярів з однолітками у позакласній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Умань, 2013. 23 с.

12. Шишак А. М. Формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів в умовах диджиталізації початкової освіти: дис. ... доктора філософії. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2025. 337 с.

References

1. Verbeshchuk, S. (2016). Formuvannia movlennievoi kultury uchniv pochatkovoї shkoly v protsesi literaturnoho chytannia [Formation of the Speech Culture of Primary School Students in the Process of Literary Reading]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kherson [in Ukrainian].

2. Zhurba, K. O., Kanishevska, L. V., Malynoshevskiy, R. V., Kharchenko, N. V., Fedorenko, S. V. (2022). Vykhovannia ditei ta molodi u tsyfrovomu prostori [Upbringing Children and Youth in the Digital Space]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Havrysh, I. I. (2015). Vykhovannia kultury vzaiemyn molodshykh shkoliariv u dobrodiinii diialnosti: [Upbringing the Culture of Relationships of Junior Schoolchildren in Charitable Activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].

4. Honchar, T. I. (2013). Komunikatyvna kultura v konteksti psykholohichnykh teorii osobystosti. [Communicative Culture in the Context of Psychological Theories of Personality]. *Visnyk knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*, 5, 42–44 [in Ukrainian].

5. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. (2022). Kontseptsia vykhovannia ditei ta molodi v tsyfrovomu prostori. [The Concept of Upbringing Children and Youth in the Digital Space]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Korniiaka, O. M. (2016). Psykholohiia komunikatyvnoi kultury shkoliara [Psychology of the Communicative Culture of a Schoolchild]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

7. Kostenko, T. M., Dovhopola, K. S. (2021). Nova ukrainska shkola: formuvannia u molodshykh shkoliariv navychok konstruktivnoho spilkuvannia [New Ukrainian School: Formation of Constructive Communication Skills in Junior Schoolchildren]. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

8. Slesyk, K. M. (2003). Formuvannia umin spilkuvannia molodshykh shkoliariv u pozaklasnii navchalno-vykhovnii roboti [Formation of Communication Skills of Junior Schoolchildren in Extracurricular Educational Work]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

9. Stieghantseva, V. V. (2022). Formuvannia informatsiino-tyfrovoy kompetentnosti molodshykh shkoliariv u protsesi sotsialno-pedahohichnoi komunikatsii [Formation of Information and Digital Competence of Junior Schoolchildren in the Process of Socio-Pedagogical Communication]. *Doctor's thesis*. Poltava [in Ukrainian].

10. Struk, A. V., Dubliak, O. O. (2023). Osoblyvosti formuvannia komunikatyvnoi kultury molodshykh shkoliariv u osvithomu protsesi pochatkovoї shkoly. [Peculiarities of the Formation of Communicative Culture of Junior Schoolchildren in the Educational Process of Primary School]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 65(2), 40–43 [in Ukrainian].

11. Shestobuz, O. S. (2013). Vykhovannia kultury spilkuvannia molodshykh shkoliariv z odnolitkami u pozaklasnii diialnosti [Upbringing the Culture of Communication of Junior Schoolchildren with Peers in Extracurricular Activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].

12. Shyshak, A. M. (2025). Formuvannia informatsiino-tyfrovoykh umin molodshykh shkoliariv v umovakh dydzhytalizatsii pochatkovoї osvity [Formation of Information and Digital Skills of Junior Schoolchildren in the Conditions of Digitalisation of Primary Education]. *Doctor's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].

Filonenko O.

Candidate of Science in Pedagogics, Associate Professor at Pedagogics,
Primary Education, Psychology and Management
Nizhyn Mykola Gogol State University
helen-1970@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1036-2158

Vozniak I.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow
Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv
Innakiricek700@gmail.com
orcid.org: 0000-0002-8376-9688

**UPBRINGING A CULTURE OF COMMUNICATION IN JUNIOR
SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF DIGITAL COMMUNICATION**

The contemporary digitalisation of the educational space urgently requires the formation of a new communication culture among junior schoolchildren, founded on principles of tolerance and responsibility, given the current lack of systematised methods for ethical communication online.

To achieve the goal, the study employed a theoretical analysis of scientific approaches, empirical diagnostics of communication culture formation based on emotional-value, cognitive-communicative, and behavioural-activity criteria, alongside the development and approbation of interactive pedagogical technologies (online books, interactive canvas, gamified exercises) for the targeted formation of netiquette skills.

The diagnostic study showed that the majority of junior schoolchildren demonstrate an average level of communication culture in the digital environment; specifically, the largest deficit was found in the areas of self-control and constructive conflict resolution (the behavioural-activity criterion). The average level of communication culture was recorded in 57.1% of students, while only 22.8% showed a high level. Analysis also confirmed that knowledge of safe behaviour rules (the cognitive component) prevails over the skills for the practical implementation of etiquette (the behavioural-activity component). The proposed complex of interactive methods, combining values-based education and digital competence, proved its effectiveness, contributing to an increased level of empathy and responsibility among students in virtual interaction.

The developed and approved interactive resources can be immediately implemented into the primary school educational process for the systemic upbringing of a social and ethical culture of communication within the digital society.

Key words: communication culture, junior schoolchildren, digital communication, digital environment, netiquette, empathy.